

**HUMORISTICKÝ ROMÁN EDUARDA FIKERA
„EMANUEL V NESNÁZÍCH“ (KVĚTEN 5, 1949)
(Bukolická SNB. Společenská objednávka jako téma zesměšnění)**

BLANKA HEMELÍKOVÁ

Časopisy jsou vděčný materiál pro osvětlení vztahu ideologie a imaginace, protože je tu mnoho jednotlivých komentářů k vedoucím politickým a kulturním zájmům dne. Obzvláště důležité jsou časopisy pro zkoumání překážek v pronikání ideologie do literatury. Je to tím, že se tu střetá diktát ideologie a snaha časopisu vyhovět čtenáři a mít finanční úspěch.

Někdy časopis ukazuje ideologii jako něco, co lze nenápadně zesměšnit. To doložím jedním příkladem z časopisu *Květen*, jenž v roce 1949 otiskl na pokračování humoristický román Eduarda Fikera *Emanuel v nesnázích*.

Předešleme:

Květen byl nový zábavný časopis pro pracující a vycházel od května 1945. Připomínám, že nejde o časopis mladých z 50. let, který měl stejný titul. *Květen* chtěl být sice časopisem s novou socialistickou orientací, s novým typem četby, „nejednoduchým“, nicméně v programovém prohlášení zároveň obhajoval zábavnou literaturu a relaxační funkci literatury vůbec: „Otevřeně přiznáváme, že není naším úkolem hrát líbivé melodie, jaké byli zvyklí poslouchat čtenáři a čtenářky populárních obrázkových časopisů. Přesto však chceme být časopisem pro široké pracující vrstvy, které dnes více než kdy jindy potřebují uvědomělou orientaci. A té chceme sloužit slovem i obrazem. (...) [v dalších číslech] budeme splňovat i své další redakční sliby jako časopis informující, poučný, zábavný a rodinný. (...) Ale nejen samým poučováním a informováním živ jest člověk čtenářský. Jest mu také třeba oddechu a zábavy. A tu mu chceme především poskytnout v podobě beletristické. (...) A protože smích je největší nepřítel mrzoutství, přemoudřelosti a škarohlídství – nezapomeneme ani na humor a satiru.“¹

Později se pro tuto tendenci dostával do sporu s ideologickými dogmatiky v dobových debatách o „lidové zábavě“, „kýči“. Citujme z polemiky o obrázkových seriálech, „comic-sech“, týkající se především „veselého a lidového“ seriálu *Zuzanka a její svět*, který vycházel v *Květnu* v ročníku 3, 1947 a v ročníku 4, 1948. Ten se setkal s přízní čtenářů, ale i nepřízní ideologizujících kritiků, včetně „přítele E. F. Buriana, který také nabrousil sekeru k popravě těchto seriálů“. Redakce *Května* bránila zábavnou literaturu a přitom se takticky zaštiťovala argumentem výchovnosti: „Ptáme se dále (...) [jsou seriály] ohlupující zábava nebo neškodný oddech, na který máme všichni právo při plnění svých občanských úkolů?“² „Zuzanka posilovala radost žít dnešní život. (...) Až budou junáci z jedné dobříšské družiny starší

a kovanější v ideologii, kterou se rádi ohánějí, tak pochopí, že dnešní společenský člověk (a máme na mysli nejširší vrstvy) je dosud zajatcem přírody, (...). A je právě světlým cílem socialismu zbavit člověka tohoto klopotného otroctví. (...) Jsme už tak daleko? Víte dobře, že nejsme. (...) Polemika s mládenci, jací bývali za první republiky ozdobou kaváren, není užitečným zaměstnáním. Oni jen umějí skloňovat podstatné jméno lid ve všech pádech (nejvíce v pátém!), ale přitom pyšně a maloměšťácky opovrhují vším, co lid těší (a jak ho to těší), co ho bolí (a jak ho to bolí).“³

Květen nesehrával v dobovém kulturním kontextu pouze pasivní roli naplňovatele kulturního diktátu. Proto se sem také uchýlil mezi jinými detektivkář Eduard Fiker a *Květen* mu dal příležitost „pohrát si s normou“. Fiker si našel téma pro zesměšnění – zaměřil se na literární společenskou objednávku. Napsal humoristickou detektivku *Emanuel v nesnážích*, jež vycházela v *Květnu* na pokračování od 2. 4. 1949 do 30. 7. 1949 a nebyla nikdy vydána knižně.

Naplňování ideologické normy se zřetelně promítalo ve volbě „aktuálního tématu“ a společenské problematiky: zde to byla „nová role SNB“ v novém státě, a dále v agitačním zaměření, ve funkci románu oslavit novou SNB. Způsoby zesměšnění a ironizace normy zde byly dva.

Za prvé, hned na začátku, v expozici, je explicitně humorně stylizován motiv „společenské zakázky“, s formulacemi s ironickým nádechem, s uplatněním nadsázky i s ironií na budovatelský optimismus. V úvodní rekapitulaci ke druhému pokračování se píše:

„Spisovatel dobrodružných příběhů Emanuel Hulečka dostal za úkol napsat filmový dobrodružný námět, z něhož by vysvítala dnešní úloha SNB při potírání trestných činů a hlavně její demokratický poměr k občanům.“⁴

„Edgara Molybdéna, vlastním jménem Emanuela Hulečku, zavolal si nějaký čas předtím Státní film. ‚Povídál jsem‘, pravil mu ředitel výrobní skupiny, sraziv ho do hlubokého křesla, ‚koho budete pro ten námět hledat, máte-li tu Emanuela Hulečku? Emanuel Hulečka vám postaví něco bájnýho, vždyť je to lidi ten proslulej Edgar Molybdén.‘ ‚No dobře‘, odvětil Emanuel Hulečka, ‚oč běží?‘ ‚O detektivku, pane! Potřebujeme natočit detektivku! Potřebujeme natočit detektivku naši! Z působnosti SNB.‘ Emanuel Hulečka detektivku napsal, odevzdal ji a oni kroutili smutně hlavami. Že prý by měl znát rozdíl mezi dřívější policií a nynějším SNB, mezi policií kapitalistickou a lidově demokratickou, potírající poslední zbytky podezření, že by snad SNB nebyl službou pro lid a probouzející mezi občanstvem a SNB poměr co nejsrdečnější. Emanuel Hulečka dostal radu, aby prostudoval život a činnost SNB zblízka, sám že si to sotva vymyslí. Aby navštívil stanice, zavítal do kasáren a promluvil minimálně se stovkou jedinců všech složek SNB ve všech koutech republiky. Až to všecko pozná, stane se mu hračkou vytvořit vhodný námět. (...) ‚Budu koukat, abych viděl‘, přikyvoval Emanuel Hulečka.“⁵

Připomeňme, že na Fikera navázal později s určitou parodickou intencí Achille Gregor, v románu *Až přijede patron* (1950), o proměně [dobovým termínem „přerodu“] spisovatele zamilovaných románů na spisovatele budovatelského.

Za druhé, co je důležité, téma SNB dozajista nebylo „lehčím tématem“, vhodným pro humoristickou literaturu.⁶

Přesto však se toto téma rozvíjí v příjemný portrét členů SNB.

Ti s přímočarou naivitou přímo slouží občanům.

Hyperbolizována je totiž reklamovaná vlastnost členů SNB, laskavost k obyvatelstvu, a pak je dovedena až k absurditě.

Dějové zápletky jsou motivovány nesnázemi Emanuela Hulečky, který chce vše poznat na vlastní kůži a rozhodne se, že se „dá na zločineckou dráhu předstíráním a aranžováním trestných činů“. Proto s náhodně zbloudilou dívenkou Ivankou předstírá únosce dětí. Vše se odehrává v městečku Mladice u Prahy (často v kanceláři místní SNB).

Tak jsou stylizovány všechny scény o kontaktu SNB s Emanuelem a Ivankou s průhlednou ironií.

Vyjmenujme nejprve několik zvláště zvýrazněných vlastností:

Příslušníci SNB mají především velmi rádi děti. Tak příslušník SNB ve službě pomůže Emanuelovi nést Ivanku:

„SNB pravil: ‚Já vám s ní pomůžu, máme stejnou cestu. Popadněte si to zboží a jdem.‘ (...) SNB si sňal čepici, aby si mohl Ivanku posadit rozkročmo za hlavu. Ivanka se nabídla, že mu ji ponese. Namáčkla si ji potom na čepec, o čemž snad muž z SNB ani nevěděl.“⁷

Příslušníci jsou také bezelstně důvěřiví. Jakkoli hrdina provokativně vypadá jako podezřelé individuum, v přestrojení za majitele kočovné střelnice, přesto ho nikdo nepodezřívá:

„Jednou mluvil [Emanuel] s mladým [příslušníkem]. (...) To byl ještě nezkušenec, který asi snadno uvěřil, že Mojmir Blahovský [jméno hrdiny v přestrojení] vyjednává v okolí na jaro vhodná místa pro svou střelnici.“⁸

Důvěřivost SNB je tak velká, že Emanuel sám sebe „začínal již nazývat ‚Nepolapitelným Emanuelem‘“.⁹

To je průhledná ironická narážka na tendenčně motivovaný seriál o českém odboji ve válce, který se jmenoval *Nepolapitelný Jan* (autorem byl Miloš Kocourek) a který *Květen* otiskoval na pokračování ve 2. ročníku v roce 1946.

Příslušníci SNB se také chovají k občanům vždy zdvořile:

„Čekatel podal hlášení. ‚Jděte ven!‘ přikázal vrchní, ‚a požádejte slušně ty lidi, aby šli po svých, žádná poprava nebude. Ať sem jdou jen ti, kteří o tom něco mohou říci.“¹⁰

Čtenářův zájem je pak plánovitě stupňován v napětí: linie děje týkající se SNB graduje v epizodě, kde se popisuje vyšetřování krádeže v hračkářství. Jde o Ivanku, která si z krámu odnesla panenku, a Emanuel využil příležitosti „v zájmu svého studia nových poměrů v SNB“. Příslušníci stojí na straně Emanuela a proti obchodníku Juvelínovi, majiteli krámu, s nímž se pokouší o vyrovnání ve prospěch Emanuela. Přitom se snaží omluvit předpokládanou krádež faktem, že se jí dopustil hrdina z nouze. Objevujeme zde, že na SNB působí soucit a jejich srdce bije v souladu s citem humanity.

„Zkušenost, kterou toho dne [Emanuel] se Sborem národní bezpečnosti učinil, byla přímo senzační. (...) ‚Stačí dvacetikoruna, pane Juvelíne, ať je pokoj, o tu částku budete v obchodě nabízet loutku levněji. Ten člověk zřejmě není zámožný.‘ (...) ‚Stane se vám po právu [pane Juvelíne], buďte bez starosti. Dejme tomu, že holčička chtěla panenku a že na to její otec neměl. Uměl byste pak pochopit, proč se odhodlal ke krádeži?‘ ‚Nechci to kritizovat [odvětil pan Juvelín], ale policie má říct buď ano nebo ne, a jaképak výklady o humanitě?‘ Vrchní šlehl očima. Pana Juvelína zřejmě neměl moc rád.“¹¹

„Ramena spravedlnosti“ také prokazují Emanuelovi „peněžité dobrodiní ze [svých] soukromých prostředků“. Totiž: členové SNB se složí a panenku dítěti koupí, když se domnívají, že hrdina jako předpokládaný tatínek nemá peníze.

„Příslušníci se tvářili (...) spokojeně. ‚Pane Juvelíne,‘ pravil vrchní (...) ‚zde máte šest set třiapadesát korun dvacet haléřů doplatku.‘ (...) ‚Panenka náleží Ivance,‘ pravil rezolutně

vrchní, otvíráje před ním [panem Juvelínem] dveře. (...) „No, co koukáte“, utrl se na něj [na Emanuela] vrchní, „složili jsme se jí na to. Stokoruna nám ještě zbyla. My vám ji půjčíme a až se vám zas líp povede, můžete nám ji vrátit. Nebo za ni holce něco kupte (...) Tisíc hromů! Můžete jít!“ Zakoulel očima a ve tváři mu škublo. „Pa, pa, Ivanko“, doložil bručavě. (...) Emanuel se dostal s dvěma panenkami na ulici (...) jako omámen.“¹²

Obrázek „bukolické“ SNB má ještě jeden vrchol, a to v popisu stanice, kde je to „jako doma“. Hulečka je zavřen na stanici do „separace“ a Ivanka mezitím v rodině vrchního strážmistra Vranky nechce spát sama bez Hulečky. Manželka strážmistra Vranky, paní Vranková si vymůže, aby byl Hulečka propuštěn:

„Už se doopravdy [SNB] rozcházel, když se otevřely dveře a vstoupila ctná choť vrchního Vranky v květovaném županu a v bačkorách. (...) V paní Vrankové se ozvala na sto procent máma. „Chcete toho andělíčka [Ivanku] utrápit, či co? Strejček [Hulečka] přijde ze separace sem, povídám, nebo to dám Ochráně matek a dětí. Bez sebe být nemůžou, je na něj zvyklá, co se pořád držíte předpisů, lidi, to už se zařídí, může s ní spát v tom zadním pokojíčku. (...) Až dítě usne, můžeš si ho zase zamknout.“ Vranka vzal s nějakým mumláním klíče s hřebíku, (...) když se řádně podíval do utrápeného obličeje Ivančina. (...) „Proti takovému vyžletí je člověk úplně bezmocnej“, drtil mezi zuby Vranka. A tak se Emanuel Hulečka dostal ze žaláře dřív, než si jej mohl řádně prostudovat. (...) Paní Vranková (...) dívala se měkce. Inu, ženská! (...) SNB osaměli. Vrchní se po nich s kamenným výrazem rozhlédl. Měli rovněž kamenné výrazy. To bylo v pořádku.“¹³

Román končí ovšem projevy spokojenosti Emanuela Hulečky se studiem poměrů v SNB, s ironickým citátem dobové fráze:

„Když o tom [Hulečka] přemýšlel, seznal, že má ty hochy [SNB] rád a těšil se na chvíli, v níž se jim představí jako jejich vzácný příznivce. Sedm set za panenku jim byl pořád ještě dlužen.“¹⁴

Definitivní zakončení příběhu pak tvoří klišé populární četby: svatba krásné Mileny a Emanuela Hulečky.

Je příznačné, že redakce nedoprovodila Fikerův román žádnou reklamní upoutávkou, ani komentářem, ačkoli to jinak bývalo běžnou praxí. Lze se domnívat, že redakce nechtěla upozorňovat na „tutlaný“ smích a rozptylovat jemný opar tajených parodických intencí. Jak doložíme naši tezi, že jde o sotva postižitelný rozdíl mezi naivitou textu a ironií, a o psaní s nadhledem? Průkazně o naší hypotéze svědčí četné Fikerovy ironické reflexe o dobové literární situaci a o mechanismech „uznávané literatury“, a to v celé rozloze jeho tvorby po roce 1945. Dále se opíráme i o studii Pavla Janáčka *Ze ztracení do blaženého věku*, kde jsou podrobně analyzovány postupy v dobovém „ideologickém překódování“ zábavné literatury.¹⁵ U Fikera pokus o „ideologizaci“ nebyl spontánní. Pavel Janáček píše, že v celé tvorbě po roce 1948 se stále Fiker snažil „pod povrchem ideologických klišé nenápadně vracet“ ke starému „tvarosloví“ zábavné četby.¹⁶

V závěru stručně připomeňme další osudy Eduarda Fikera a časopisu *Květen*. Ve Fikerově románu *U tří kufřů* (1957) radila autorovi Fikerovi jeho dobrodružná Múza lehce ironicky, aby psal, a to slovy: „Přes to všecko (...) pište, příteli. Bude to hrdinství. Já se k vám ještě vrátím. Boží buď s vámi a všechna ministerstva. Já se vrátím.“¹⁷ V roce 1949 to jistě bylo „hrdinství“, avšak bylo přerušeno, protože časopis *Květen* přestal vycházet a román Eduarda Fikera byl

označen jako „vulgární detektivka“.¹⁸ Pokusili jsme se tedy ukázat, že význam časopisu se kolem roku 1948 stupňuje, a to právě jako možný prostor pro humornou imaginaci namířenou proti ideologii.

(Práce vznikla v rámci grantu GA ČR 405040320)

Summary

Blanka Hemelíková: Eduard Fiker's Humorous Novel "Emanuel v nesnázích"

It is the popular magazines that clearly demonstrate the political circumstances within which they are obliged to operate and the constraints of ideology due to the aim of magazines to gain great circulation and become profitable. What is more, sometimes the magazines reflect ideology as something which may be laughed at. The paper discusses an example: the humorous detective story "Troubles of Emanuel" ("Emanuel v nesnázích") by Eduard Fiker, which was published in a magazine "May" ("Květen"), in the volume 5, in 1949. Fiker concentrated on the social literary order and wrote an ironic bucolic portrait of the so-called SNB, the then police. However, the magazine did not manage to conform with cultural politics and the restriction of popular reading. At last, it was forced to close in 1951 and the Fiker's story was indicated as the "vulgar detective story".

¹ „Redakční prohlášení“, *Květen* 1, 1945, č. 1, 31. 5. 1945, s. 12.

² „Redakce“, *Květen* 4, 1948, č. 17, 24. 4. 1948, s. 6–7.

³ „Redakce“, *Květen* 4, 1948, č. 38, 16. 10. 1948, s. 12.

⁴ *Květen* 5, 1949, č. 15, 9. 4. 1949, s. 10.

⁵ *Květen* 5, 1949, č. 14, 2. 4. 1949, s. 10.

⁶ Připomeňme divadelní hru: P. Pásek: *Kapitán přišel včas* (1954). Za upozornění srdečně děkuji Evě Formánkové.

⁷ *Květen* 5, 1949, č. 15, 9. 4. 1949, s. 10.

⁸ *Květen* 5, 1949, č. 22, 28. 5. 1949, s. 10.

⁹ *Květen* 5, 1949, č. 22, s. 10.

¹⁰ *Květen* 5, 1949, č. 18, 30. 4. 1949, s. 10.

¹¹ *Květen* 5, 1949, č. 17, 23. 4. 1949, s. 10.

¹² *Květen* 5, 1949, č. 19, 7. 5. 1949, s. 10.

¹³ *Květen* 5, 1949, č. 29, 16. 7. 1949, s. 10.

¹⁴ *Květen* 5, 1949, č. 31, 30. 7. 1949, s. 10.

¹⁵ P. Janáček: *Ze ztracení do blaženého věku. K zábavné, tendenční, konzumní a odpočinkové četbě 50. a 60. let*. In: Edice Tvary, sv. 20, 2003, Tvar 14, 2003, č. 20.

¹⁶ Tamtéž, s. 18–19.

¹⁷ E. Fiker: *U tří kufrů*. Mladá fronta, Praha 1957, s. 326.

¹⁸ Časopis *Květen* byl v roce 1951 nahrazen časopisem *Květy*. Systematicky viz P. Janáček: *Literární brak*. Host, Brno 2004, s. 288.

